

PRIPREMA ZA NASTAVNIČKI POZIV KAO ANDRAGOŠKI ZADATAK U VREMENU OBRAZOVNE REFORME

- Sažetak -

Implementacija inkluzivnog obrazovanja zahtijeva stvaranje jedne nove škole koja će moći zadovoljiti individualne potrebe velikog broja različitih učenika, što podrazumijeva i zadovoljenje potreba učenika koji pokazuju određene poteškoće u svom razvoju. Stvaranje nove škole traži prije svega od nastavnika nova znanja, sposobnosti i vještine i postavlja ga u jednu novu i drugačiju ulogu. Nameće se pitanje da li je nastavnik današnjice spreman za uspješno igranje nove uloge, da li je bazična priprema za nastavnički poziv koncipirana ka razvoju nastavnika kao inkluzivnog nastavnika. U skladu s tim, ovaj rad ima prvobitnu namjeru da ukaže na način edukacije nastavnika za podučavanje djece u inkluzivnoj školi.

Ključne riječi: reforma obrazovanja, edukacija nastavnika, djeca s posebnim potrebama, specijalna pedagogija, resursni nastavnici.

Uvod

Inkluzivno obrazovanje je ideja koja polako ali sigurno mijenja čitavu koncepciju odgoja i obrazovanja mladih naraštaja u našoj zemlji. Jedno od ključnih pitanja u proučavanju inkluzivnog obrazovanja bi bilo da li uspješnost inkluzije uistinu zavisi od ličnosti nastavnika ili nastavnici, zapravo, nemaju neophodnu podršku društva i stručnjaka kako bi njihov pokušaj inkluzije djece s posebnim potrebama rezultirao uspjehom. Ako se nastavnicima pruži mogućnost da se maksimalno razvijaju u polju svoje profesije, ne zanemarujući činjenicu da su i oni ljudi sa svim svojim (ipak ograničenim) snagama i ne bez slabosti, postoji šansa da inkluzivno obrazovanje istinski postane naša realnost, i da se učini prvi korak ka stvaranju društvene zajednice u kojoj su svi članovi ravnopravni i prihvaćeni.

Biti nastavnik je jedna od najtežih i najodgovornijih profesija u svakoj društvenoj zajednici. Jedno od najkontroverznijih pitanja u obrazovanju je: Koji ljudski kvalitete čine uspješnog nastavnika? Jedan od mitova koji se na ovu temu najduže zadržao je onaj koji kaže da bi nastavnik trebao posjedovati sve one plemenite vrline i biti bez ljudskih slabosti. Susret sa školom i nastavnikom predstavlja za dijete izlazak iz porodičnog okruženja i prvi susret sa širom društvenom zajednicom. Nastavnik je taj koji stvara uvjete za maksimalan i svestran djetetov razvoj, ne umanjujući ovim značaj porodice u razvoju djeteta.

Reforma obrazovanja

Ideja inkluzivnog obrazovanja u našoj zemlji naglasak stavlja na dječija prava, posebno na pravo obrazovanja pod istim uvjetima za svu djecu. To zahtijeva stvaranje jedne nove škole koja će moći zadovoljiti individualne potrebe velikog broja različitih učenika, što podrazumijeva i zadovoljenje potreba učenika koji pokazuju određene poteškoće u svom razvoju. Stvaranje nove škole traži prije svega od nastavnika nova znanja, sposobnosti i vještine i postavlja ga u jednu novu i drugačiju ulogu.

U vezi s reformom obrazovanja najčešće se spominje uključivanje djece s posebnim potrebama u redovne tokove odgojno-obrazovnog procesa na svim nivoima i zadovoljenje njihovih potreba. Postoje brojne situacije u kojima se mogu dobiti informacije o pojmovnom određenju djeteta s posebnim potrebama, prilagođavanju nastavnog procesa individualnim potrebama učenika kako bi ti isti učenici bili u poziciji da se svestrano razvijaju a ujedno budu uspješni i sretni u školskom okruženju.¹

Jedna od kategorija posebnih potreba djece / učenika je i nedovoljna razvijenost saznanjnih sposobnosti. Svjesni svih izazova koji se javljaju tokom odgoja i obrazovanja ove kategorije djece, a imajući u vidu činjenicu da je nastavnik ipak taj koji se svakodnevno susreće s ovim izazovima, smatramo da profesionalnom angažmanu, (do)edukaciji u reformi obrazovanja na ovom specifičnom području nije posvećena dovoljna i zaslužena pažnja.

Dodatno zabrinjava činjenica da je sve više odgojno zapuštene i djece iz subkulturnih sredina, koja jesu djeca s posebnim potrebama i koja se u našoj

---

¹ Ima vrlo malo radova koji se bave tematikom nastavnikovih potreba, vjerovatno što je opće prihvaćeno mišljenje da je nastavnik odrasla, zrela osoba osposobljena za svoju profesiju, a logičnim slijedom dešavanja maturacije i učenja i superiorniji u odnosu na svoje učenike (eliminirajući u ovoj konstataciji negativan aspekt superiornosti).

društvenoj sredini kategorišu kao djeca s nedovoljno razvijenim sazajnim sposobnostima, tačnije, prema Pravilniku o kategorizaciji i razvrstavanju djece pripadaju kategoriji mentalno retardirane djece. U porastu je tzv. porodična (sociokulturna) retardacija, koja zahvata oko 75% svih osoba s nedovoljno razvijenim sazajnim sposobnostima, a koje najčešće funkcionišu na nivou lake mentalne retardacije. Ova djeca se u pravilu edukuju u tzv. redovnoj osnovnoj školi. Njihovo zaostajanje nije prepoznato na vrijeme niti na pravi način i ova djeca su svoj najraniji razvojni period prošla sa vršnjacima bez odgovarajućih i neophodnih odgojno-obrazovnih stimulusa. Kada ta djeca postanu učenici, nastavnik bi trebao biti sposoban da prepozna posebnost, i da što je moguće više adekvatnim oblicima rada nadoknađuje propuštene razvojne etape, ispravi društveno neprihvatljive obrasce ponašanja, da bude poželjan model identifikacije za učenika, i obrazuje učenika na način da taj učenik bude i sretan i uspješan.

Nemoguće je ne postaviti pitanje da li je nastavnik spreman za ovu novu i vrlo tešku ulogu; odnosno koje su to potrebe nastavnika tokom preuzimanja nove uloge. Ne zaboravimo da i nastavnik treba zadovoljiti svoje potrebe kako bi bio uspješan i u isto vrijeme uspostavio i održao svoje mentalno zdravlje. Dodajući uz novu ulogu (a pritom znajući da je promjena najteži proces ljudskog bivstvovanja) i procjenu nastavničke profesije koja vrlo često nosi negativan predznak, i time se spuštajući na ljestvici društvenog priznanja jedne profesije, trebali bismo biti svjesni neophodnosti podrške i pomoći nastavnicima kako bi oni bili u mogućnosti u svom odjeljenju pružiti optimalne uvjete za maksimalan razvoj svakog svog učenika ponaosob.

Uprkos činjenici da je reforma obrazovanja u punom jeku, (ne)očekivano se javlja velik broj ekskluzija djece s posebnim potrebama iz općih osnovnih škola. U skladu s reformom obrazovanja, sve više djece s poteškoćama u razvoju (počinju da) pohađaju nastavu u redovnim odjeljenjima općih osnovnih škola, ali to više zavisi od odluke samog nastavnika nego što je to sistematski riješeno. U situacijama kada se daje mišljenje o školovanju određenog djeteta nije nebitno ni to da li se ono nalazi kod odgovarajućeg nastavnika, što se ne smije prihvatiti kao dalja praksa. Nameće se pitanje da li ovo podrazumijeva da uspješnost inkluzije uistinu zavisi od ličnosti nastavnika ili nastavnici, zapravo, nemaju neophodnu podršku društva i stručnjaka kako bi njihov pokušaj inkluzije djece s posebnim potrebama rezultirao uspjehom.

Ako prihvatimo konstataciju da djeca koja uče zajedno, uče i da žive zajedno, trebamo biti svjesni uloge i značaja nastavnika koji svakodnevno uči zajedno s djecom, pripremajući različite dječije individuuze za budući zajednički život, ugrađujući svu svoju osobnost u organizaciju i realizaciju zaje-

dničnog života odjeljenja (za početak) nadajući se da će se taj život rasplamsati u široj društvenoj zajednici.

Obrazovanje odraslih kao kočioni ili pokretački sistem obrazovnoj reformi

“Poznata je činjenica da škola vrijedi onoliko koliko vrijede nastavnici koji rade u njoj.” (Stojaković, 2002.) “Eduikator je najvažnije sredstvo edukacije(...) Ne odgaja metoda nego odgajatelj(...) Svaka je edukacija neprestano obogaćivanje vlastite osobnosti(...) Svi su ljudi samo ljudi. Najveći problem svake edukacije je, dakle, edukator.” (Gruden, 1997.)

Jedan od ključnih zaključaka do kojih se došlo nakon diskusija problema svrstanih u poglavlje nazvano “Ususret posebnim/različitim edukativnim potrebama: učiniti inkluzivno obrazovanje realnošću” na Svjetskom forumu o edukaciji održanom u Dakaru 2000. godine glasi: “Uloga edukacije edukatora postaje ključna u razvoju inkluzivnog obrazovanja.” (Savolainen, Kokkala & Alasuutari, 2000.)

U novije vrijeme se dešava promjena uloge kako nastavnika tako i učenika. Pred nastavnikom se postavljaju novi i sve teži zahtjevi, pri čemu nastavnik dobija centralnu ulogu u razvoju ideje *škola za sve* - ideja vodilja za individualizaciju i inkluziju u obrazovanju. Smatramo da uvijek treba imati na umu da je u odjeljenju jedan nastavnik ili u nekim slučajevima jedan nastavnik i jedan asistent (eventualno dva) i velik broj učenika, koji su svaki za sebe posebne ličnosti.

Nova, centralna uloga nastavnika u razvoju inkluzije zahtijeva, kako je istakao Nithi Muthukrishna, transformiranje programa profesionalnog razvoja u sistem inkluzivnog razvoja. (Savolainen, Kokkala & Alasuutari, 2000.) Autor izlaže problematiku i važnost organizovanja edukacije nastavnika u skladu sa zahtjevima inkluzije, na nivou općeg i stručnog usavršavanja i obrazlaže nedostatak potpuno separirane specijalne i opće edukacije nastavnika.

U inkluzivnom odjeljenju nastavnik dobija nove kompetencije. Inkluzivni nastavnik dobija neke nove teške uloge za čije ispunjavanje je potrebno obrazovanje u širem kontekstu.

Tokom svog redovnog dodiplomskog studija (ili kako se može pronaći u literaturi preservice education), nastavnici u najvećem procentu dobijaju znanja i vještine neophodne za svestrani razvoj prosječnih učenika, pri čemu se i dalje (čak i u uvjetima reforme obrazovanja) najviše pažnje poklanja razvoju intelektualnih kapaciteta mladih naraštaja. O ovoj problematici autori-

ca Zdenka Gruden piše: “Klasično obrazovanje edukatora nije dostatno. Kod klasičnog je obrazovanja edukatora istaknuta pretežno kognitivna strana pristupa edukantu. Takva edukacija stvara prosvjetne djelatnike koji pokazuju veliko formalno znanje. No često se događa da oni nezrelu emocionalnu i moralnu dimenziju svoje osobnosti skrivaju iza raznih obrambenih mehanizama, najčešće intelektualizacije, racionalizacije ili reaktivne formacije. Edukant je frustriran takvim edukatorom i njegov razvoj je na krivom putu, ali ništa se ne može promijeniti jer njegov edukator posjeduje uvjerenje o velikom (teorijskom) poznavanju svoje struke.” (Gruden, 1997.)

Kada se govori o edukaciji nastavnika, koji ima zadatak odgojiti i obrazovati različite / jedinstvene mlade individuumne, neophodno je istaći problematiku kojom se bavi pomenuta autorica, prim. dr. Zdenka Gruden u svojoj knjizi “Edukacija edukatora”. U pomenutoj knjizi autorica povezuje pedagogiju i psihoterapiju i piše o “psihoterapijskoj pedagogiji – spoj racionalnog i emocionalnog, svjesnog i nesvjesnog, stvarnog i maštovitog”. Prema ovoj autorici, i pedagogija i psihoterapija imaju “sličan zadatak – izgraditi primjerenu osobnost te isti objekt – dijete”, ali dok se pedagogija bavi racionalnim i pravilima, psihoterapija pokušava odgonetnuti ono skriveno u duševnom životu čovjeka, što je i suštinski pokretač ponašanja. Ratna dešavanja u Bosni i Hercegovini, činjenica da se postratni sindrom javlja pet do deset godina nakon nehumanih postupaka i činjenica da svaki rat ima za posljedicu povećanje broja djece rođene s teškoćama u razvoju, najrazličitijih uzroka i manifestacija, i dodatno tempo savremenog života i stalne promjene, govori u prilog činjenici da je u školama sve veći broj djece s različitim psiho-fizičkim teškoćama, a vrlo često i sami roditelji i nastavnici pokazuju određene teškoće psihološke prirode. Slična situacija je i u susjednoj Hrvatskoj. Ipak je nastavnik prije svega čovjek, neponovljiv individuum sa svojim vrlinama i manama, ostvarenim i neostvarenim snovima. Baš zbog činjenice da su i nastavnici samo ljudi spomenuta autorica se već pet godina posvećuje edukaciji edukatora / nastavnika, fokusirajući se na (često zaboravljenu) samu ličnost nastavnika. Nastavnik se svakodnevno susreće s isfrustriranim roditeljima, učenicima, kolegama i nadređenima; a treba da ispuni cilj svog poziva i oblikuje društveno poželjnu mladu osobu. Najčešće nastavnici nisu educirani da rješavaju životne nedaće svojih učenika i njihovih roditelja, nisu educirani da rade u timu, a uz sve to nisu osposobljeni da se oslobađaju svakodnevno doživljenog stresa i nisu osposobljeni za sopstvenu promjenu i nadogradnju. Zbog svega navedenog autorica daje praktične primjere edukacije nastavnika u smislu intervencije i u njenoj emocionalnoj dubini; sposobnosti kooperativnosti; prepoznavanja, razumijevanja i u nekim slučajevima otklanjanja teškoća učenika; razumijevanje važnosti i načina rada s roditeljima; ali i osvješćivanja nastavnikovih

doživljaja i osjećanja tokom rada kao i metode prevazilaženja svakodnevnih stresnih situacija.

Autor Petar Stojaković, u svojoj knjizi "Psihologija za nastavnike" (2002.), posebnu pažnju poklanja nastavniku i njegovoj pripremi za nastavnički poziv. "Jer, ma koliko bili dobro razrađeni ciljevi i zadaci svakog predmeta i dobro urađeni programi i udžbenici, opremljeni kabineti i slično, **neće puno pomoći ako nastavnik ne doživljava zadovoljstvo i radost u svom radu ili nije dovoljno osposobljen za svoj poziv.**" (Stojaković, 2002)

Autor nije posebno istakao neophodnost reorganizacije pripreme za nastavnički poziv, u cilju zadovoljenja individualnih edukativnih potreba studenata (budućih nastavnika). Ako je cilj pripreme prihvatanje činjenice da je svaki čovjek jedinstven, neponovljiv individuum, i da su ljudi a posebno djeca različiti po mnogim karakteristikama, a da je nastavnik taj koji treba organizirati nastavu prema svakom, različitom djetetu, postavlja se pitanje kako će budući nastavnici to ostvariti; ako su svi ljudi različiti kako je moguće da su studenti homogena grupa. Može se postaviti pitanje koliko onda dodiplomska edukacija "guši" individualnost / različitost budućih nastavnika, naglašavajući razvoj sličnih karakteristika koje trebaju omogućiti da garnitura nastavnika ostvaruje iste ciljeve.

Cilj obrazovanja odraslih: profesionalna i personalna svestranost

"UNESCO (odavno) ukazuje na važnost početne izobrazbe i stalnog stručnog usavršavanja učitelja, te potrebu stalnog i sustavnog istraživanja o osposobljavanju učitelja. UNESCO je u 'Preporuci o statusu učitelja' (Pariz, 1966.) ukazao na to da se ulaz učitelja u profesiju mora ostvariti preko stažiranja pod nadzorom iskusnih učitelja kako bi postigao potpunu profesionalnu kompetentnost. On se na taj način priprema za samostalan rad i stjecanje visokih profesionalnih standarda u struci. Uspješnost stažiranja objelodanjuje se samostalnom pripremom i izvedbom nastavnog sata." (Grupa autora, 1995.) Nemoguće je ne postaviti pitanje koje se odnosi na konstruktivno rješavanje konflikata koji nastaju tokom vođenja nastavnika – pripravnika koji želi da u nastavu uvede novine, posjeduje podatke do kojih se došlo najnovijim istraživanjima u polju edukacije, a mentor je nastavnik „starog kalibra“. Ovo je vrlo čest problem nastavnika novajlija i trebalo bi se pozabaviti i ovim (problemom).

Iako se dodiplomska edukacija nastavnika razlikuje od zemlje do zemlje u smislu dužine trajanja studija, koncepcijsko-organizacijskoj i programskoj

strukturi, “opće je opredjeljenje u svijetu da studijski program razredne nastave mora imati sljedeće temeljne sastavnice: a) općeobrazovnu i jezičku skupinu predmeta; b) strukovno-obrazovnu (akademska) skupinu predmeta iz kojih će učitelj poučavati; c) pedagoško-psihološko područje (estetsko, tjelesno, tehničko, glazbeno) s metodikama; d) školsku praksu”. (Grupa autora, 1995.)

Šta o edukaciji nastavnika kažu autori iz drugih zemalja: “Attilio Monasta, sveučilišni profesor u Firenci, ukazuje na to da pri izobrazbi učitelja valja imati na umu određene zadatke koje će se kasnije postavljati pred učitelja. Navest ćemo neke od njih: učitelj u tijeku radnog vijeka treba sustavno izmjenjivati studij, rad u razredu i istraživački rad; sastavni dio izobrazbe učiteljima mora biti ovladavanje stranim jezicima; učitelj mora biti osposobljen za korištenje mreže izvora znanja, kako bi određene informacije usklađivao i selekcionirao (u smislu usmjerenja i doziranja prema učeniku); učitelj bi morao prihvatiti multikulturnu i interkulturnu ulogu, koja je jedan od temeljnih zahtjeva suvremenog svijeta, sve do rješavanja nacionalnih problema u svijetu (državi i regiji); koristiti u radu demokratska načela, (...) Collin N. Power ukazuje da za učitelja nije dovoljno samo poznavati osnovu profesije već su, također, važne i sposobnost odličnog komuniciranja, socijalne vještine te upotreba odgovarajućih metoda podučavanja.” (Grupa autora, 1995.)

Programi edukacije nastavnika imaju za cilj podučiti kako se podučava. Proces je blisko vezan za sadržaj. Edukacija nastavnika je također fokusirana na predmete koji će se podučavati, na učenje, na učenike i na škole i društvo. (Griffin, 1999.)

Stav sveučilišnog profesora Attilija Monaste koji “ukazuje na to da pri izobrazbi učitelja valja imati na umu određene zadatke koje će se kasnije postavljati pred učitelja”, na vrlo koncizan način daje smjernicu za reorganizaciju početne edukacije za budući poziv nastavnika – ako će budući nastavnik imati zadatak da podučava djecu s posebnim potrebama u redovnom odjeljenju, onda bi trebao biti osposobljen za taj zadatak, onda bi već u početnoj edukaciji trebao biti bar djelimično osposobljen kao inkluzivni nastavnik.

Najčešće ponavljane kritike tradicionalnim programima edukacije nastavnika u Sjedinjenim Američkim Državama, tokom prošlog vijeka, uz napomenu da se iste kritike mogu uputiti i upućene su bosanskohercegovačkom modelu pripreme budućih nastavnika, uključuju sljedeće:

- neodgovarajuće trajanje studija
- fragmentiranje / komadanje
- neinspirativne metode podučavanja
- površan kurikulum
- tradicionalna viđenja školovanja (Griffin, 1999.)

Autorica Linda Darling-Hammond posebnu pažnju poklanja edukaciji nastavnika za XXI vijek. Iako je njen rad nastao u prošlom vijeku, i ona govori o edukaciji nastavnika za budućnost, tj. sljedeći / trenutni (XXI) vijek, problemi kojima se ona bavi još uvijek su aktuelni u našoj sredini. Ako se većina reformista slaže u stavu da je za uspješnost reforme američkog obrazovnog sistema od krucijalne važnosti povećanje stručnosti i efektivnosti nastavnika, moglo bi se reći da je to od krucijalne važnosti i za reformu obrazovanja u Bosni i Hercegovini, jer su ipak nastavnici ti koji se svakodnevno u praksi bave odgojem i obrazovanjem mladih naraštaja.

U svakoj diskusiji o pripremanju nastavnika za budući poziv, centralno mjesto zauzima odlučivanje za koje djelovanje je neophodno da nastavnici budu pripremani. Ako nastavnik treba osigurati uspješnost u učenju učenika koji imaju različito predznanje i različite stilove učenja, potrebno je da taj nastavnik bude i dijagnostičar i strateg koji dobro poznaje proces učenja i posjeduje veliki repertoar metoda podučavanja. Prema istraživanjima u Americi, današnji nastavnik će u prosječnom odjeljenju koje broji 25 učenika imati najmanje četvero ili petero učenika sa specifičnim edukativnim potrebama. To implicira neophodnost nastavnikove osposobljenosti da razvije kurikulum i strategije podučavanja kako bi odgojno-obrazovni proces zadovoljio širok krug različitih individualnih potreba učenika i istovremeno uspješno koncipiranje rada s različitim porodicama u skladu sa principima određene društvene zajednice. Aktuelne reforme obrazovanja također kreiraju širi krug uloga koje nastavnik ima tokom razvoja kurikuluma i vrednovanja učeničkih dostignuća: saradnja i mentorstvo drugim nastavnicima i bliska saradnja s porodicama i postojećim agencijama u zajednici.

Gore navedeno je u uskoj vezi s težnjama Nacionalne komisije za podučavanje i budućnost Amerike: svako dijete bi trebalo imati pravo da ga podučava brižan, kompetentan i kvalifikovan nastavnik, a svaki nastavnik bi trebao uživati pravo na visokokvalitetnu pripremu i stalni profesionalni razvoj.

Na osnovu navedenog, postavlja se pitanje: Šta to nastavnici trebaju znati da bi podučavali sve učenike prema novim standardima?

1. Nastavnici trebaju na nov način shvatiti **sadržaj svoga predmeta**, što bi im omogućilo da ga organiziraju na način da učenici mogu stvarati korisne kognitivne mape tokom učenja.
2. Shvatanje sadržaja predmeta na navedeni način omogućava postavljanje osnove za **upoznavanje pedagoških činjenica**, što nastavnicima pruža sposobnost prezentacije određenih ideja kako bi bile pristupačne drugima.
3. Opisivanje izjava i ponašanja učenika i osmišljavanje produktivnih iskustava za učenike zahtijeva znanje o **razvoju** – ponašanje i mišljenje djece i adolescenata, šta oni pokušavaju dostići, u čemu oni pronalaze interesovanje, šta oni već znaju i najčešće poteškoće određenog uzrasta.
4. Podučavanje zahtijeva razumijevanje **razlika** koje mogu biti vezane za kulturu, jezik, porodicu, zajednicu, spol, prethodno školovanje, ili neke druge faktore koji uvjetuju iskustva ljudi, a isto tako razlike se mogu javiti zbog razvojnog nivoa inteligencije, preferiranih stilova učenja, ili specifičnih teškoća učenja.
5. Prethodna stavka daje dobru osnovu za formiranje **pedagoškog saznavanja učenika**, koje raste kako nastavnik otkriva na koji način određeni učenici misle i zaključuju, u čemu imaju problema, na koji način najbolje uče, i šta ih motiviše.
6. Potrebno je da nastavnici uoče važnost razumijevanja **motivacije** kao kritičan trenutak podučavanja.
7. Potrebno je da nastavnici posjeduju određene vrste znanja o **učenju**.
8. Potrebno je da nastavnici budu osposobljeni za formiranje i korištenje širokog spektra tehnika **vrednovanja / ocjenjivanja** kako učeničkog znanja tako i evaluacije učeničkih stilova učenja.
9. Navedeno također zahtijeva adekvatno upravljanje **strategijama podučavanja** prema različitim stilovima učenja i različitim svrsishodnim naglašenim ciljevima učenja.
10. Potrebno je da nastavnici poznaju **resurse kurikuluma i tehnologije**.
11. Potrebno je da nastavnici imaju znanja o **saradnji** s učenicima i među njima, roditeljima i drugim nastavnicima.²
12. I, na kraju, potrebno je osposobiti nastavnike za **analizu i promišljanje** o sopstvenom djelovanju kako bi se mogli vrednovati efekti podučavanja, i prečešljati i unaprijediti instrukcije. (Griffin, 1999.)

² Ovo je vrlo važan segment pripreme za nastavnički poziv, jer mnogi autori ističu problem dodiplomske edukacije koja obučava nastavnika da radi kao individualac - profesionalac zatvoren u svom razredu.

Pristup edukaciji nastavnika

		PROCES	
		Konstruktivan	Nekonstruktivan
SADRŽAJ Nekonstruktivan Konstruktivan	I	II	
	III	IV	

(Tabela preuzeta iz: Griffin, 1999; 153.)

Kvadrant I uključuje programe ili grupe u kojima se koriste konstruktivni pristupi tokom pripremanja edukacije nastavnika za konstruktivno podučavanje. Smatra se da je konstruktivizam, bez obzira na sadržaj, najefektivniji pristup za edukaciju nastavnika. Sadržaj ciljeva konstruktivnog pristupa edukacije nastavnika se kreće oko metoda davanja instrukcija budućim ili nastavnicima koji već rade, kako bi stvarali konstruktivne razrede i podučavali na konstruktivan način. Fokus je na metodama, dizajniranim tako da pomognu nastavnicima da razviju shvatanje prirode konstruktivnog učenja i podučavanja. Proces edukacije nastavnika na pomenuti način uključuje korištenje konstruktivnih metoda u edukaciji kako budućih tako i nastavnika koji već rade. Edukatori nastavnika često koriste procese konstruktivne edukacije nastavnika (pedagoška sredstva vođenja dijaloga, razvijanje smislenih zadataka i “pružanje razloga” učesnicima), s ciljem da prikažu na koji način žele da njihovi studenti (budući nastavnici) podučavaju u svojim odjeljenjima. (Griffin, 1999.)

Kvadrant II uključuje programe ili grupe u kojima je sadržaj konstruktivne pedagogije, ali je instruktivni pristup, naprimjer, predavanje.

Kvadrant III uključuje tradicionalne forme edukacije nastavnika, u kojima sadržaj nije povezan s konstruktivnim pristupom edukacije nastavnika.

Kvadrant IV uključuje situacije u kojima će nekonstruktivni sadržaj podučavanja biti primijenjen u uvjetima konstruktivnog procesa podučavanja.

TEI (Teacher Education Institute - Institut za edukaciju nastavnika) je osnovan u SAD 1981. godine i trenutno edukuje nastavnike u 50 država SAD-a, a program instituta se smatra jednim od najboljih u svijetu za edukaciju nastavnika budućnosti. Ovaj institut je osnovan radi zadovoljenja potrebe nastavnika za kvalitetnom edukacijom kako bi usvojili praktične, provjerenе vještine i metode i na taj način ostvarili pozitivne i stvarne promjene u odnosu i interakcijama s učenicima i kolegama. U osnovi programa instituta je isticanje ljudskih faktora i integracija tehnologije kao najvažnijih izazova današnjice s kojima se susreću nastavnici. Problemi čovječanstva postaju sve kompleksniji, zahtijevajući i sve viši nivo profesionalnih vještina. Uključivanjem određenih sadržaja iz programa ovog instituta mogli bi se približiti cilju edukacije budućih nastavnika kao profesionalaca koji će moći adekvatno odgovoriti različitim edukativnim potrebama učenika. Smatramo da je moguće implementirati određene sadržaje u Nastavni plan i program Pedagoške akademije kako bi nastavnici bili osposobljeni za što efikasnije ostvarivanje zadataka i ciljeva svoje profesije. Oblasti koje se proučavaju tokom tri semestra:

I. Nacrt edukacije koji se odnosi na ljudski faktor

- Prevencija nasilja u školi
- Disciplina uz uvažavanje
- Efikasna organizacija učionice (novo)
- Inkluzija
- Ličnost inteligentnog nastavnika
- Usklađivanje s učenicima današnjice
- Rješavanje konflikata u školi i učionici
- Školska dostignuća i donošenje odluka bazirano na položaju
- Samoprocjena nastavnika
- Kontrola stresa kod nastavnika
- Podučavanje nadarenih i talentovanih učenika
- Podučavanje i učenje grupnim oblikom rada: ključ uspjeha
- Obuka za efikasnost nastavnika
- Nastavnici i roditelji: dobijanje i održavanje podrške roditelj

Od 2004. godine uvode se nova područja edukacije nastavnika:

- Akciono istraživanje u učionici
- Podučavanje stvaralaštvu i kreativnosti

II. *Nacrt edukacije koji se odnosi na oblast tehnologije*

- Nastavnici upoznaju kompjutere
- Nastavnici upoznaju i integrišu birokratiju
- Nastavnici upoznaju i integrišu multimedijalna sredstva
- Podučavanje putem Interneta
- Integracija tehnologije u kurikulum jezika i oblasti čitanja

(http://www.teachereducatioYcom/graduate_courses.htm)

Inkluzivni pristupi u podučavanju odraslih

U mnogim zemljama, podučavanje nije reprezentativno u smislu postojanja različitih etničkih grupa, jezičkih zajednica i onesposobljenja prisutnih u populaciji, što zahtijeva pripremanje strategije i ujedno opominje. Za velik broj nastavnika, sama priprema za poziv nije povezana s pravom prirodom nastavničkog posla i uvjetima u kojima oni rade; odnosno postoji razdvajanje teorije i prakse. Početna edukacija inkluzivnih nastavnika zahtijeva metode koje su same po sebi inkluzivne. U nekim institucijama koje se bave edukacijom nastavnika, kako na Sjeveru tako i na Jugu, edukatori edukatora / nastavnika pokušavaju studente podučavati sadržaju koji se odnosi na aktivno učenje u različitim razredima, koristeći pasivne metode koje ne uzimaju u obzir porijeklo i iskustva nastavnika. Mnogi kursevi edukacije nastavnika obuhvataju inkluziju kao izdvojene sesije, obično povezane s učenicima s onesposobljenjima ili onima koji pripadaju kategoriji učenika s posebnim edukativnim potrebama, umjesto da se ovaj pristup edukaciji provlači kroz sve kurseve.

Skoro sve zemlje nastavljaju da podržavaju **potpuno odvojenu edukaciju redovnih i specijalnih nastavnika, što obeshrabruje razvoj inkluzivnih pristupa podučavanju**. U nekim slučajevima kvalifikacije ne dopuštaju nastavnicima specijalistima da podučavaju u redovnim odjeljenjima. Navedeno treba dovesti do porasta spoznaje da bilo koji specijalista treba pohađati osnovnu opću obuku.

Jedan od važnih koraka u stvaranju objektivnih uvjeta za implementaciju ideje inkluzije jeste shvatanje potrebe uvođenja, i samo uvođenje, sadržaja specijalne pedagogije u programe redovne edukacije nastavnika. Godine

1998. u Sarajevu je održana Međunarodna konferencija “O potrebi uvođenja sadržaja specijalne pedagogije u programe redovne edukacije nastavnika”, na kojoj su svoj doprinos dali mnogi priznati stručnjaci iz naše zemlje i inostranstva.

U Nastavni plan i program Pedagoške akademije u Sarajevu, Odsjek za razrednu nastavu, 2000. godine je uvršten nastavni predmet Specijalna pedagogija (ovo je slučaj i na Pedagoškoj akademiji u Zenici). Studenti koji se pripremaju za budući poziv nastavnika prate nastavu specijalne pedagogije u trajanju od dva semestra (VII i VIII semestar). Ovo podrazumijeva da su se realizovali napori da se trajanje studija produži na četiri godine, čime završeni studenti dobijaju zvanje profesora razredne nastave. Sedmični fond časova za ovaj predmet je 2+1 (predavanje i vježbe), a cilj je “da studenti ovladaju znanstveno-teorijskim osnovama i spoznajama o općim i posebnim karakteristikama osoba s posebnim potrebama; stručna savjetodavna aktivnost u timskom radu; rad sa roditeljima s ciljem njihove socijalne integracije”. (NPP PA) Analizirajući nastavni sadržaj navedenog nastavnog predmeta uočavamo činjenicu da je terminom "osobe s posebnim potrebama" obuhvaćena kategorija osoba sa smetnjama u razvoju. U okviru navedenog nastavnog predmeta teorijski i praktično se izučavaju sljedeća područja: oligofrenopedagogija, tiflopedagogija, surdopedagogija, logopedija, ortopedagogija, sociopedija i višestruka oštećenja.

Cilj navedenog nastavnog predmeta je već istaknut, a zadaci koje ovaj predmet treba ispuniti su sljedeći:

- "da se studenti upoznaju s predmetom, ciljevima, zadacima i definicijom specijalne pedagogije;
- obraditi sve grane specijalne pedagogije (mentalna retardacija, surdopedagogija, tiflopedagogija, logopedija, ortopedija, poremećaji u ponašanju, djeca sa multipli/više poremećaja, te autistična djeca);
- upoznavanje i potpunije usmjerenje u shvatanju karakteristika osoba s posebnim potrebama i mogućnostima njihovog odgoja, obrazovanja i rehabilitacije;
- upoznavanje s razvojnim karakteristikama osoba s posebnim potrebama predškolske dobi, osnovnoškolske i srednjoškolske dobi, kao i individualnim karakteristikama osoba s posebnim potrebama u odnosu na mogućnosti njihove rehabilitacije”.

(NPP Pedagoške akademije Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za razrednu nastavu, 2000.)

Ovako koncipiran sadržaj predavanja pruža studentima – budućim nastavnicima usvajanje osnovne terminologije vezane za područje specijalne pe-

dagogije i uvodi ih u problematiku određenih grana specijalne pedagogije i određenim specifičnim metodama rada s djecom prema njihovim smetnjama u razvoju. Iako sam naziv ovog nastavnog predmeta implicira jedno odvojeno specifično / specijalno područje pedagogije, budući nastavnici se izučavanjem ovog predmeta moraju obučiti i kao inkluzivni nastavnici jer kroz sadržaj vježbi iz navedenog nastavnog predmeta usvajaju osnovu specifičnosti praktičnog rada s djecom s posebnim potrebama u svom budućem redovnom odjeljenju.

Iako se budući nastavnici detaljno pripremaju i osposobljavaju za metodicu rada s prosječnom djecom, treba napomenuti da to nije dovoljno i odgovarajuće za rad s djecom s posebnim potrebama, jer u skladu s posebnim potrebama ove djece postoje i posebni zahtjevi u metodici rada s određenom kategorijom posebnih potreba.

Uvođenjem nastavnog predmeta Specijalna pedagogija učinjen je veliki korak u reformi obrazovanja, ali to nameće i dva pitanja:

1. Da li su poslije završenog četverogodišnjeg studija za profesora razredne nastave, u kojem je specijalna pedagogija zastupljena s dva semestra, nastavnici u potpunosti spremni da prihvate dijete s posebnim potrebama u redovna odjeljenja redovne osnovne škole (u postojećim uvjetima odgojno-obrazovne prakse), imajući u vidu činjenicu da se defektolozi educiraju za rad s osobama s posebnim potrebama iz područja jedne kategorije posebnosti četiri godine?

2. Drugo pitanje bi se odnosilo na postojanje potrebe detaljnijeg izučavanja jedne velike kategorije djece koja nemaju smetnje u razvoju, ali koja imaju posebne potrebe u odnosu na odgojno-obrazovni proces, čime bi se zadovoljilo načelo da su ljudi različiti (ne drugačiji), što daje bazu filozofije poimanja edukacije različitih ljudi.

Ovako koncipirana edukacija budućih nastavnika omogućava da oni postanu kompetentniji za detaljnu opservaciju učenika u odjeljenju, što bi trebalo rezultirati ranom i pravilnom identifikacijom posebnosti i prvi korak ka koncipiranju nastave prema svakom pojedinačnom učeniku. Ovakva situacija bi trebala omogućiti da djeca s određenim prolaznim ili minornim različitostima u svom razvoju dožive uspjeh i osjećaj pripadnosti u svom školskom okruženju.

Uvođenje i realizacija ovako koncipiranog nastavnog predmeta Specijalna pedagogija pruža mogućnost da se organizuje i realizuje osposobljavanje studenata – budućih nastavnika za **resursne nastavnike**, tj. redovne nastavnike koji su osposobljeni za specifičnosti rada s djecom koja imaju lakši stepen specifične razvojne smetnje. Na koji način bi redovni nastavnici postajali resursni nastavnici? Uz postojeći nastavni predmet Specijalna pedago-

gija, svaki student bi trebao pohađati nastavu jednog izbornog predmeta (koji je obavezan i traje dva semestra paralelno s nastavnim predmetom Specijalna pedagogija), koji bi sadržavao predavanja, vježbe i praksu koji se odnose na jednu ili više grana specijalne pedagogije (odnosno koje obuhvaćaju najčešće kombinacije razvojnih smetnji kod djece; naprimjer: nedovoljna razvijenost sazajnih sposobnosti i smetnje govora...). Cilj ovog izbornog predmeta bi bio: osposobljavanje studenata za praktičan rad s djecom s određenom kategorijom posebnih potreba i članovima njihove porodice. Izborni predmet bi trebao biti baziran tako da pruži studentima odgovarajuća najnovija dostignuća u metodici rada s djecom s određenim razvojnim smetnjama. Dalje, studenti bi izučavanjem ovog izbornog predmeta trebali steći određena znanja iz medicine, tj. studenti bi trebali biti upoznati s najčešće postavljenim dijagnozama bolesti kod određenih kategorija razvojnih smetnji, jer određena bolest ili sindrom upućuju na moguće pojave u razvoju, a u vezi s mogućnostima odgoja, obrazovanja i osposobljavanja za život i rad pojedinog djeteta.

Zaključna razmatranja

Umjesto zaključka, prezentirat ćemo ono što jedna nastavnica izdvaja kao najbitnije potrebe, na osnovu sopstvenog iskustva, za uspješno podučavanje djece s posebnim potrebama u inkluzivnom odjeljenju:

1. Doedukacija, jer dodiplomski studij ne priprema nastavnika za svakodnevni izazov podučavanja djece s posebnim potrebama u inkluzivnom odjeljenju.
2. Posebni programi doedukacije nastavnika za detaljnu opservaciju učenika sa MR, osnovama reedukacije psihomotorike, pisanje individualnog edukacionog plana i programa.
3. Postojanje stručnog tima, kao tima podrške inkluzivnom nastavniku.
4. Podrška kolektiva škole u kojem radi inkluzivni nastavnik u svim segmentima rada.
5. Stvaranje standarda za rad u inkluzivnom odjeljenju.

- Abstract -

Implementation of inclusive education requests creation of a new school that could satisfy individual needs of a great number of different students, considering meeting needs of those students who have some developmental difficulties. Designing a new school, first of all, requests teacher with new knowledge, new skills

and abilities, giving a new and different role of the teacher. The question is: „Is the teacher of present time ready for successful performance of this new role? Is the basic preparation for the teacher's vocation conceived in such manner to prepare him to be an inclusive teacher?” According to that, the main purpose of this work is to show the form of education for teachers who are engaged in an inclusive classroom / school.

Literatura:

1. Griffin, A. G.; (1999); The Education of Teachers; NSSE; Chicago.
2. Gruden, Z.; (1997); Edukacija edukatora, Medicinska naklada, Zagreb.
3. Grupa autora; (1995); Europska orijentacija hrvatskog školstva, Školstvo u svijetu II; Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb.
4. Međunarodna konferencija o potrebi uvođenja sadržaja specijalne pedagogije u programe redovne edukacije nastavnika – Izvještaj – Sarajevo, RD Trgovina, grafički sektor, Sarajevo, 1998.
5. Nastavni plan i program: Odsjek za razrednu nastavu, Univerzitet u Sarajevu, Pedagoška akademija u Sarajevu, Sarajevo, 2000.
6. Savolainen, H., Kokkala, H. & Alasuutari, H.; (2000); Meeting Special and Diverse Educational Needs: Making Inclusive Education a Reality; Ministry for Foreign Affairs of Finland, Department for International Development Cooperation & Niilo Maki Institute, Helsinki.
7. Stojaković, P.; (2002); Psihologija za nastavnike; Media centar, Banja Luka.
http://www.teachereducatioYcom/graduate_courses.htm